

Stát nemá budovat „znalostní“ ekonomiku

MOJMÍR HAMPL

„Je nutné výrazně zvýšit podporu vědy a výzkumu!“ „Také je potřeba mnohem více investovat do rozvoje znalostí a tudíž do vysokého školství!“ „Jen tak je možné zajistit, aby se z České republiky stala skutečná znalostní ekonomika!“ Kolikrát jste v poslední době slyšeli podobná zvolání a proklamace? Mnohokrát? Není divu, uvedené věty najdeme dnes v programu prakticky každé politické strany nejen u nás, ale i ve zbytku Evropy.

Že s těmito výroky lze v zásadě sou-

hlasit? Že je přeci lepší ze zoufale vysokých daní podporovat veřejné školy než zemědělce nebo třeba nové státní úředníky? Nu dobrá, může být. Ovšem návrhy, které podporuje každý (ať už upřímně, nebo ze strachu jít naprosto proti všem), nemají logicky žádnou veřejnou myšlenkovou opozici a mohou se proměňovat v klišovitou politicko-korektní prázdnotu. Zkusme se proto na chvíli s trochou odstupu zamyslet nad obsahem výše uvedených zvolání a zejména praktických návrhů, které se za nimi skrývají.

Znalosti a „neznalosti“

Pro začátek se dobrovolně přiznávám, že mám problém se samotným termínem

znalostní či vědomostní ekonomika. Onen termín má zřejmě označovat jakýsi nový žádoucí ideální stav světa. Světa, který je lepší než ten současný i minulý. Osobně mám však za to, že žádná jiná než znalostní ekonomika nikdy neexistovala a z definice existovat nemůže. Produkce a směna čehokoli a kdykoli musela a musí být uvědoměným, rozumem řízeným konáním, založeným samozřejmě na znalostech a vědomostech v místě a čase dostupných.

Jediné, co se v čase a místě mění, je suma a hodnota znalostí a vědomostí, které každý přičetný, ekonomicky se chovající subjekt může mít pro své jednání k dis-

(Pokračování na str. 2)

NEZÁVISLÉ STÁTY V EVROPĚ

V této rubrice představujeme západoevropské země, které nejsou členy EU. Existenci nezávislých jurisdikcí považujeme za garanci svobody a prosperity v Evropě. Státy, na které se nevztahují daňové a jiné direktivy EU, mohou nízkým zdaněním a vysokou prosperitou dávat příklad ostatním zemím.

FAERSKÉ OSTROVY

Rozloha: 1399 km²

Populace: 47 246

Státní zřízení: Samosprávné území uznávající dánskou královnu. Jednokomorový 32členný parlament volen poměrným zastoupením

Historie: Po rozdělení Norsko-dánské unie připadly Faerské ostrovy (a Island) Dánsku. O osamostatnění

od Dánska rozhodlo referendum v roce 1946. V roce 1948 s osamostatněním souhlasil dánský parlament za podmínky, že budou uznávat dánského krále. Za to platí Dánsko Faerským ostrovům roční grant ve výši 630 milionů korun (2,3 mld Kč). V roce 1973 Faeršané odmítli vstoupit do Evropských společenství a Faerské ostrovy tak zůstaly na rozdíl od Dánska územím, na něž se nevztahují evropské směrnice a regulace.

HDP: 23 627 dolarů na obyvatele, ekonomický růst byl v posledním roce 10%

Inflace: 0,6% Faerská koruna je směňována 1:1 k dánské koruně a je vydávána Dánskou centrální bankou, která si také ponechává výnos z emise peněz

Nezaměstnanost: 3,5%

Daně: Na Faerských ostrovech mají rovnou daň. DPH se pla-

tí s rovnou sazbou 25% (stejně jako v Dánsku). Daň ze zisku firem je 20%, ta se vztahuje i na kapitálové výnosy. Zaměstnavatelé platí sociální pojištění ve výši 2,65% mzdy, zaměstnanci ve výši 2,5 % mzdy. Jednotlivé kraje uplatňují rovnou daň, která se liší kraj od kraje a pohybuje se mezi 15 a 22,5 % (hlavní město Thórshavn má 19 %). Jedinou výjimkou z rovné daně je daň placená centrální vládě Faerských ostrovů, která má progresivní stupnici, ale platí pravidlo, podle kterého zdanění nesmí v součtu s krajskou daní přesáhnout 50 % příjmu. Na Faerských ostrovech nemají žádnou daň z nemovitosti ani z jiného majetku.

Zahraniční vztahy: Faerské ostrovy mají bilaterální dohody o volném obchodu se Švýcarskem a dalšími zeměmi. Obchod s EU upravuje dohoda, která vyjímá z volného obchodu řadu položek, mimo jiné energie, ryby a zemědělské komodity. V těchto dnech probíhá ve faerském parlamentu jednání o připojení k Evropské zóně volného obchodu (EFTA), kam patří Island, Lichtenštejnsko, Norsko a Švýcarsko. Vstup nové země do EFTA by posílil význam této organizace jako alternativy Evropské unie.

Zdroje: www.landsbank.fo www.tinganes.fo
www.tollskatt.fo www.uf.fo <http://old.landsbank.fo/infomem.pdf>

Stát nemá...

(Pokračování ze str. 1)

pozici. Tyto parametry se však v čase mění odjakživa a navěky se měnit budou s tím, jak se bude vyvíjet poznání samo. Stejně tak vždy bude existovat nestejná schopnost konkrétních lidí znalosti a vědomosti využívat pro dosažení svých ekonomických cílů. Budou například existovat podnikatelé, kteří dostupné znalosti či vědomosti využívají (či dokonce vytvářejí) lépe než ostatní a vydělávají, a budou existovat ti, co to neumějí a prodělávají. Striktně řečeno, „neznalostní“ ekonomikou by mohl být systém, v němž dostupné znalosti ekonomické subjekty nevyužívají. Podnikatelé produkují, i když dle svých znalostí vědí, že nikdy neprodají, nebo zákazníci nakupují zásadně draž než za kolik mohou nakoupit za rohem, i když ceny za rohem znají. To zní zjevně absurdně a i proto si trůfám říct, že v tomto smyslu tisk textu na tiskařském lisu před sto padesáti lety byl stejně tak činností v normální, tj. znalostní ekonomice, jako je dnes tisk téhož textu například pomocí laseru.

Individuální balík znalostí

Ale aby článek neskončil tak záhy - přisvědčíme, že *znalostní ekonomika* je dnes politicky korektní popis stavu, kdy pro úspěšné vykonávání ekonomických činností je nutné získat cosi jako základní balík akumulovaných znalostí (knowledge) a schopností (skills) ještě předtím, než jakákoli osoba vstoupí do aktivních ekonomických vztahů s ostatními. Navíc (a to s velkými pochybami o oprávněnosti tohoto tvrzení) řekněme, že tento základní balík je dnes větší než před několika desítkami let. Je to sice maximálně změna kvantity a nikoli kvality oproti minulosti, ale pro účely výkladu zavřeme nad tímto detailem na chvíli obě oči.

A nyní si všimněme, jaká dalekosáhlá normativní doporučení je na základě této nevinné definice možné činit. Obecné doporučení, podporované napříč politickým spektrem, aktuálně zní: k podpoře znalostní ekonomiky je nutné i) podporovat *státní školství*, které vzdělává, tj. uvedený balík vstupních znalostí předává, a ii) *státem financovanou vědu*, která tento balík znalostí rozšiřuje.

K oběma doporučením lze však mít oprávněnou výhradu. Proč probůh vzdělávání automaticky ztotožňovat se školstvím a to ještě pouze se školstvím státním? Všichni přece z vlastní zkušenosti víme, že vzdělávání, tj. předávání znalos-

tí a schopností, je v čase a prostoru ničím neohrazený proces, který nekončí zvoněním ani udělením jakéhokoli diplomu. Děti nezískávají znalosti a schopnosti jen ve škole, ale zcela privátně a individuálně i mimo ni. Rodiče platí svým dětem kurzy tance, nechávají je hrát tenis, učít se hře na kytaru, posílají je do jazykových kurzů či dokonce na zkušenou do ciziny. Sami jim dennodenně předávají své vlastní znalosti, jezdí s nimi po hradech a zámcích, čtou s nimi, diskutují. A děti samy se také vzdělávají četbou a tisíci dalšími mimoškolními aktivitami. Každý tak získává svou individuální sumu *skills* a *knowledge*, která je jeho nepřenosným osobním vlastnictvím a je spolu se školním vzděláním tím zásadním, co determinuje roli a cenu každého na trhu práce. Čím je člověk starší, tím více přebírá odpovědnost za rozvoj tohoto balíku znalostí sám (pomíjíme pro stručnost schopnosti zděděné ve formě talentu).

Bylo by mimochodem jistě zajímavé prozkoumat, jaká část tohoto znalostního balíku nabytého v sumě od dětství do dospělosti přináší na trhu práce nakonec vyšší užitek, zdali ta „školní“ či „mimoškolní“.

A navíc není možné jednoduše zapomenout na tu zásadní část znalostního balíku, kterou člověk získává v práci a prací. Jakékoli zaměstnání či aktivní činnost je přeci sama fundamentálním zdrojem znalostí a dovedností. Nepřekvapivé je tudíž v tomto světle triviální zjištění mnohých z nás, že na cenu konkrétního člověka na trhu práce má v průběhu jeho života čím dále menší vliv dosažené formální vzdělání a naopak v čase roste váha toho kde, co a v jaké pozici dělal. To je jen důkazem faktu, že dosažené formální vzdělání není automaticky na zajištění dlouhodobě konstantní či rostoucí ceny člověka na trhu práce. Může mít dopad pozitivní, neutrální nebo i záporný. Nejde o to snižovat význam formálního vzdělání, ale pouze vidět jeho roli a místo. V každém případě je však fatálním zjednodušením ztotožnit vzdělání, tj. proces získávání znalostí a schopností, pouze se státním školstvím.

Jen vědci plodí poznání?

Násobně pak taková pochyba platí v oblasti tvorby a rozvoje znalostí. Je osudovým omylem ztotožňovat znalosti v ekonomickém pojetí pouze s těmi výstupy, které produkuje vysoké školství či obecně věda (samozřejmě o to méně, pokud jsou míněny pouze její státem financované odnože). Představa vědy jako jediného prostoru, který vytváří poznání a zvenčí jej exogenně s jistou blahosklonností předá-

vá zbytku světa, je zásadním nepochopením tržního mechanismu jako dynamického procesu a podnikatele, zákazníka, manažera či zaměstnance jako tvořivých a motivovaných účastníků tržní hry.

Růstem ekonomických znalostí, tedy těch s nenulovou cenou, není přeci pouze rozšiřování báze poznatků kvantové fyziky či molekulární biologie, ale také a zejména takové „banální“ věci jako objev a rozvoj platebních karet k omezení nákladných hotovostních operací, stavby mrakodrapů a podzemních garáží v místech s nedostatkem prostoru, dokonalejší *just-in-time* skladovací systémy k minimalizaci objemu zbytečných zásob nebo i jen prostý objev vyjímání nákupních vozíků v supermarketu z řady ostatních za pomoci drobné mince ke snížení počtu pracovníků, kteří by jinak museli rozházené vozíky neustále pořádat na jedno místo. K existenci těchto znalostí přitom stát ničím nepřispěl.

Takových příkladů jsou samozřejmě tisíce a každý jeden z nich by mohl doložit, proč je tak ošidné dělat z vědy jediného autoritativního tvůrce znalostí a zjednodušeně tvrdit, že automaticky na růst znalostí je státní podpora vědy a výzkumu. K těmto trivializujícím závěrům měli ovšem sklon i někteří vykladači ekonomických endogenních růstových teorií, kteří tvrdili, že jediným tahounem růstu poznání je právě rozvoj vědy a normativně na základě toho doporučovali pumpovat více veřejných peněz do vysokých škol a vědeckých institutů. Výsledkem některých těchto snah byl ale pouze razantní růst jednotkových nákladů na jeden přihlášený patent a růstové efekty téměř zanedbatelné (viz např. Jones, C. I.: *Introduction to Economic Growth*, 1998). Bylo by zoufalé se po těchto slepých uličkách znovu pouštět.

První krok ke skutečné znalostní ekonomice

Nenechejme se svést na jednoduchou cestu alibismu a nenamlouvejme si, že je odpovědností státu zařídit, aby naše země byla jakousi obtížně definovatelnou znalostní ekonomikou. Rolí státu nemá být takovou ekonomiku ani definovat, natož ji za společné peníze tvořit a budovat. Rolí státu může být maximálně co nejméně bránit lidem, aby všemi možnými a myslitelnými způsoby znalostí a vědomostí sami vytvářeli, předávali a využívali. Stejně jako v mnoha jiných oblastech i v oblasti znalostí platí jednoduché pravidlo: stát o krok zpět, lidé a jejich aktivity o krok vpřed.

Autor je ekonom

Občanská ekonomie Waltera Williamse

(Pokračování z LF květen 2006)

Ekonomickou teorii lze aplikovat na mnoho oblastí. Na to, jak se bude nakonec ekonomická teorie projevovat v praxi, má ovšem vliv struktura vlastnických práv ve společnosti. Je to stejné jako s fyzikální teorií přitažlivosti. Ta také platí univerzálně, nicméně např. připojením padáku na padající objekt ovlivníme, jak se zákon gravitace projeví v praxi. Podobně struktura vlastnických práv může ovlivnit fungování zákona nabídky a poptávky, nemůže ho ale nikdy vyrušit.

Vlastnická práva vyjadřují, kdo má výlučnou pravomoc rozhodovat, jak bude nějaký zdroj využíván. Vlastnické právo je veřejné, pokud subjektem, který rozhoduje o nakládání se zdroji, je vláda. Vlastnické právo je soukromé, pokud výlučné právo rozhodovat o užití zdrojů (s výjimkou užití, které narušuje cizí práva) má jednotlivec, a ten má z jejich užití také prospěch. Vlastnické právo také znamená právo vlastníka majetek držet, nabýt a prodat další osobě za vzájemně dohodnutých podmínek.

Vlastnická práva mohou být dobře definovaná nebo špatně definovaná. Mohou být snadno vymáhatelná nebo nákladně vymáhatelná. Tyto a další faktory hrají významnou roli v tom, jaké výsledné situace pozorujeme. Podívejme se na pár z nich.

Majitel nemovitosti má větší zájem na budoucnosti domu než nájemník. I když majitel za 50 či 100 let už pravděpodobně nebude na světě, budoucí hodnota domu se promítá do jeho dnešní prodejní ceny. Proto má majitel domu větší zájem pečovat o dům než nájemce. Jedním ze způsobů, jak přenést alespoň částečně zájem na dobré správě nemovitosti na nájemce, je požadování zálohy, která se vrací na konci nájmu, pokud je nemovitost předána v pořádku.

Otázka do testu: Který ekonomický subjekt bude pravděpodobně více dbát o přání zákazníků a vyhledávat neefektivnější metody výroby? Je to a) subjekt, jehož manažeři či vlastníci mají nárok na peněžní zisk plynoucí z uspokojování zákazníků a vyhledávání efektivních výrobních postupů, nebo b) subjekt, jehož manažeři a vlastníci nemají žádný podíl na peněžních výnosech? Správná odpověď je a), ziskový subjekt.

I když existují zásadní systémové rozdíly mezi ziskovými a neziskovými subjekty, maximalizovat prospěch mají tendenci manažeři v obou. Manažer neziskového subjektu bude pravděpodobně tíhnout k tomu vyhledávat naturální prospěch – jako mít drahé koberce, nenáročnou pracovní vytíženost, dlouhou pracovní dovolenou a upřednostňování přátelů a kolegu v komerčních firmách, manažer v ne-

ziskovce není držitelem vlastnických práv k plodům své práce. A jelikož si nemůže přivlastňovat zisky ze své práce, není ani odpovědný za ztráty a tlak na maximální uspokojování zákazníků a vyhledávání nejméně nákladných výrobních postupů je slabý.

Asi už zvedáte ruku, abyste řekli – „pane profesore, obchodní společnosti usilující o zisk mají také někdy drahé koberce, štedré výdaje a chovají se v tomto podobně jako neziskové organizace.“ Ano, máte pravdu, a je to opět otázka vlastnických práv. Strukturu vlastnických práv k výdělkům zásadně ovlivňují daně. Když existuje daň ze zisku, pak je vybírání zisku v peněžní formě relativně dražší. Relativně levnější je pak vybírat zisky v nepeněžní formě.

Takto se nechovají jen podnikatelé. Řekněme, že jedete na služební cestu. Ve kterém scénáři zůstanete pravděpodobněji spát v motelu za 50 dolarů a najíte se u McDonalda? Ve variantě A vám dá zaměstnavatel 1000 dolarů s tím, že co neutratíte, to si smíte nechat. Ve variantě B po vás bude chtít soupis výdajů a proplatí vám účtenky. V prvním případě si tak přivlastníte zisk z neefektivnějšího chování při zorganizování služební cesty, ve druhém případě nikoliv.

Tyto příklady jsou pouze malou ukázkou dopadu struktury vlastnických práv na alokaci zdrojů. Vlastnická práva představují jedno z nejdůležitějších témat relativně nové disciplíny, práva a ekonomie.

Zázrak trhu

Je mnoho věcí, které dnes a denně používáme a přitom o nich víme jen velmi málo nebo vůbec nic. Např. pekař může být ve svém oboru nejlepší ve městě a přesto neví skoro nic o vstupech, které při pečení housek používá, aby mohl být nejlepším. Co asi ví o produkci zemního plynu, kterým vytápí svoji pec? A co ví o výrobě pecí? A pak ty všechny přísady – mouka, cukr, kvasnice, vanilka, mléko. Copak ví, jak pěstovat obilí a vyrábět cukr, jak chránit úrodu před škůdci a chorobami? Co asi ví o extrakci vanilky a o výrobě kvasnic? Neméně důležitou otázkou je, jak všichni ti lidé, kteří vyrábějí a dodávají všechny tyto věci, vědí, že je náš pekař potřebuje a kdy je potřebuje. Jsou to doslova miliony lidí, kteří nějak navzájem spolupracují, a výsledkem je, že pekař má nakonec k dispozici všechny nezbytné vstupy.

Toto úžasné efektivní provedení celé věci zajišťuje zázrak trhu a cen. To, co zde nazýváme trhem, je prostě soubor milionů a milionů nezávislých osob po celém světě, které disponují pravomocí rozhodovat o milionech jednotlivostí. Kdo nebo co koordinuje tyto aktivity všech těchto lidí? Můžete

si být jisti, že to není žádný generální tajemník světových pekařů!

Existuje řada způsobů, jak alokovat zboží a služby. Patří mezi ně: princip kdo dřív přijde ten dřív mele, dary, násilí, diktatura, los. Ale pouze když alokační funkci vykonává tržní mechanismus, uvědomíme si, jak ostatní metody postrádají efektivitu. Cenový mechanismus trhu zajišťuje signální funkci. Ceny se pohybují nahoru a dolů a tím odrážejí vzácnost nebo nadbytek zdroje. Když cena roste v důsledku vyšší poptávky, funguje to jako signál pro výrobce, že mají zvýšit produkci. Udělají to, protože kdykoliv cena převyšuje náklady výroby, mohou na vyšší produkci vydělat. Zboží pak ochotně dodají tam, kde je největší ochota si připlatit.

Podívejme se ještě na další pekařovu důležitou ingredienci – mouku. Jak ví pěstitel obilí, kde roste poptávka po houskách? Stručná odpověď je, že to neví. Jediné co ví je, že mlýny jsou ochotny platit vyšší cenu za obilí a on proto bude ochoten snížit zásoby ve vlastních sýpkách a obdělávat více ploch a osít je obilím. Jinými slovy, ceny hrají klíčovou roli ve zprostředkování informací. Ceny navíc minimalizují objem informací, jež kterýkoliv hráč v tomto procesu – od farmáře po pekaře – potřebuje k tomu, aby na celém procesu spolupracoval.

Co když si politici myslí, že cena mouky je příliš vysoká a uzákoní pevné ceny? Začnou najednou mlýnáři pracovat přesčas, aby dodali více mouky? Odpověď je rozhodně ne, poněvadž co by z toho měli? Důsledkem bude nedostatek mouky. Tím to ovšem nekončí. Lidé jsou totiž mistři v obcházení vládních nařízení. Když bude zavedena regulace cen mouky, objeví se černý trh – lidé budou nakupovat a prodávat mouku na černo za ilegální ceny. To je vždy jeden z efektů cenové regulace. Dalším je korupce vládních úředníků, kteří o nezákoně aktivitě vědí, ale za určitou cenu ji přehlížejí.

V roce 302 římský císař Diokletian pravil: „Kamkoliv naše armády přijdou, narážejí na lidi, kteří chtějí vydělat na vysokých cenách ... Zákonem by se měly stanovit pevné ceny aby tuto hamižnost omezily“ a rozkázal: „Ceny musí být nízké!“ Předvídatelný výsledek Diokletianových regulací cen potravin se dostavil – hlad, černý trh a konfiskování potravinových zásob Diokletianovými vojáky.

Navzdory strašné historii cenových regulací, nedokážou politici stále odolávat pokušení ovládat ceny – což není lichotivé poznání o jejich schopnosti se poučit.

Walter Williams učí ekonomii na Universitě George Masona. Publikováno s laskavým svolením autora. Překlad PM.

ÚŘAD NA ZRUŠENÍ

V této rubrice představujeme úřady, které žijí z peněz daňových poplatníků a jejichž existence je zbytečná nebo dokonce škodlivá. Jsme přesvědčeni, že odstraňování zbytečných úřadů je jediná cesta k omezení korupce a účinná cesta ke snížení daňového břemene.

Akademie věd České republiky

Počet zaměstnanců: 7222, z toho 3767 vědců s vysokoškolským vzděláním

Rozpočet: 5,5 miliardy Kč

Z toho na platy a pojistné: 3 mld Kč

Činnost: Akademie zaměstnává vědce v jednotlivých ústavech (fyzikální, chemický, národohospodářský, historický atd.). Akademie věd měří úspěšnost vlastní činnosti nikoliv objemem tržeb, ale počtem publikovaných článků svých pracovníků ve vědeckých časopisech, který dosáhl loni 2567, tj. hodnoty 0,7 článku na jednoho vědeckého pracovníka za rok.

Hospodaření: Tento státní výzkumný institut končí každý rok v hluboké ztrátě. Náklady 5,5 miliardy byly vlastními tržbami (prodej publikací, příjem z pronájmu nemovitostí, licenční poplatky z výsledků vědecké činnosti a konferenční poplatky) pokryty jen ze 14 %, zbytek tvoří státní dotace. Mezi nejziskovější patřily Ústav organické chemie a biologie a Ústav jaderné fyziky, mezi nejztrátovější Masarykův ústav, Psychologický ústav a Filosofický ústav. Se ztrátou provozuje Akademie věd nakladatelství Academia a několik luxusních hotelů.

Hodnocení: Nezpochybňujeme, že v Akademii věd pracuje mnoho ctihodných vědců, kteří usilovně pracují na zajímavých projektech. Zpochybňujeme ale, že má tyto lidi zaměstnávat stát. Kdyby stát nepřerozděloval 5 miliard Akademii věd, mohli by o 5 miliard více utrácet firmy a občané, mimo jiné také na vědeckou činnost. Existence státní akademie věd váže mnoho schopných mozků, kterým sice umožňuje bádát a psát, kterým ale nedokáže zabezpečit úspěšnost výsledků jejich činnosti na trhu. Vědecká činnost má být ponechána soukromým firmám a institucím, stát vědu neumí nikdy dělat efektivně. Věda sama o sobě nemá smysl, má smysl tehdy, když je někomu užitečná, když je někdo ochoten vyměnit za její výsledky své pracně vydělané peníze.

Verdikt: Vydavatelství a hotely, které Akademie provozuje, by měly být privatizovány okamžitě. Státní dotace akademii by měly být odstraněny, tak by byla tato instituce nucena uzavřít nejméně efektivní ústavy,

lépe využívat obrovský nemovitý majetek a byla by nucena propustit nejméně efektivní pracovníky. Současné krytí státními dotacemi jí umožňuje zaměstnávat tisíce nevykonných pracovníků, kteří v útrobách akademie již jen přežívají. Odstranění státních dotací by nutilo akademii také více spolupracovat s vysokými školami a komerčními firmami. Pokud

by Akademie nebyla po odstranění státních dotací schopna zajistit si prostředky na vlastní činnost ze soukromých zdrojů, čekal by jí zánik. Takový zánik by ale neznamenal tragedii, ale uvolnil by ročně 5 miliard korun, se kterými bychom mohli nakládat ke svému užítku a 7 tisíc lidských bytostí, které by se mohly žít smysluplnou činností.

Typografické
studio

Nabízíme:

Kompletní zpracování knih, časopisů, katalogů, dopisních papírů, vizitek ..., logotypů, grafických návrhů... Zajistíme tisk a knihařské zpracování.

Proč to děláme? Protože nás to baví!

Vladimír Vyskočil – KORŠACH • Ježkova 1 • 130 00 Praha 3
Mob.: 777 13 13 86 • Tel./fax: 222 734 455 • typograf@korsach.cz • www.korsach.cz

Laissez-Faire, měsíčník pro svobodu jednotlivce. Čte se [lese-fér]. Vydává: občanské sdružení Laissez Faire. Adresa: Bozděchova 8, 150 00 Praha 5. Tel.: 603 228 753, mach@iol.cz. Redakční rada: Petr Mach, Tomáš Jirsa, Jaroslav Bachora, Dalibor Roháč. Internetový archiv: www.petrmach.cz. Číslo účtu: 1011153517/5500. Náměty, články, reakce, zájem o předplatné, zájem o inzerci uvádějte na výše uvedený kontakt. Registrace MK 8183. ISSN 1212-8597